

О. А. Шановська

**ДІАСПОРНІ ДОСЛІДНИКИ ПРО ІНТЕЛІГЕНЦІЮ
В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ В УКРАЇНІ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 80-Х — НА ПОЧАТКУ
90-Х РОКІВ ХХ СТ.**

Характерною тенденцією передової сучасної української історіографії є її дистанціювання від політики й політичних ідеологічно заангажованих доктрин і концепцій і дедалі більше повернення до нових концептуальних підходів, що їх ми спостерігаємо у світовій історіографії. Стан розвитку української історіографії після проголошення незалежності України фахівці-історики характеризують як перехідний: від радянського історіописання з домінуючою марксистсько-ленінською ідеологією до сучасних підходів, властивих світовій історичній думці [1].

Відхід від радянської схеми інтерпретації вітчизняної історії передбачає перегляд усталених догм і стереотипів, притаманних марксистсько-ленінському історіописанню. Серед таких ідеологем був постулат про вирішальну, авангардну роль робітничого класу в комуністичному будівництві. При тому явно недооцінювалися роль і місце у суспільному розвитку інших верств, зокрема інтелігенції. Посилення уваги до історії інтелігенції на початку 90-х років було зумовлено зростанням її суспільної ролі у процесах демократичних перетворень та національному відродженні України.

Серед інших нагальних умов повноцінної інтеграції української історіографії у світову науку фахівці називають неупереджений, всебічний аналіз праць зарубіжних українознавців. Сучасні вітчизняні історики по-різному оцінюють внесок української діаспори у діалектику історії України. Високо оцінює роль діаспорних дослідників львівський історик Я. Грицак, який зазначає, що історики української діаспори “ліквідували ізолюваність та відставання української історичної науки від світової”, і “найбільшою заслугою цих істориків стало вписання української історії у загальне русло європейського історичного процесу” [2].

В. А. Потульницький з цього приводу зауважив, що “історики діаспори не могли ліквідувати цю ізолюваність, а тим

більше вписати українську історію тому, що були істориками діаспорними” [3].

С. В. Кульчицький відзначив значну популярність у нас в 90-х роках праці з історії України О. Субтельного, він також вказав на вади зарубіжної україністики, які пояснив її відокремленістю від архівів [4].

Л. В. Таран вважає, що “доробок діаспорної історіографії потребує спеціального аналізу, але вже сьогодні ясно, що вона дала блискучих дослідників, серед яких виділяються І. Лисяк-Рудницький та О. Пріцак” [5]. Так само, як і С. В. Кульчицький, він відзначив той факт, що “першим синтезом “всієї” української історії, представленим працями О. Субтельного, зачитувалася вся Україна в роки “перебудови”. На противагу Я. Грицаку Л. В. Таран вважає, “щоб вписати історію України в контекст всесвітньої історії, потрібна велика підготовча робота фахівців” [6]. На наш погляд, він має рацію, проте правий і Я. Грицак, коли відзначає “надзвичайно сильний вплив діаспорної історіографії у перші роки після краху комунізму” [7]. На підтвердження сказаного можна навести доводи знавців періоду пізньої “перебудови” та перших років незалежної України: О. Д. Бойка, який починає науковий етап вивчення проблеми суспільно-політичних трансформацій 1985-1991 рр. з праці діаспорного дослідника А. Камінського “На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні” [8], О. В. Гараня, який чи не вперше серед вітчизняних істориків поставив питання про необхідність опрацювання творів провідних західних радянологів, оскільки “вони зробили багато точних спостережень, прогнозів, які підтвердилися, висловили чимало слушних думок стосовно і минулого, і сьогодення” [9].

Одним словом, обізнаність з науковою літературою за досліджуваною проблемою передбачає знання всіх доступних джерел наукової інформації, втім числі й опублікованих за кордоном.

У даній статті з’ясовуються погляди зарубіжних українознавців на проблему місця та ролі інтелігенції в суспільно-політичних процесах в Україні кінця 1980-х — початку 90-х років.

Аналіз поглядів діаспорних дослідників на зазначену проблему ще не здійснювався науковцями. Лише Г. В. Касьянов, досліджуючи українську інтелігенцію в русі опору 1960-х — 80-х років, зробив огляд науково-аналітичних праць західних

дослідників з проблем історії дисидентства в Україні; він відзначив цінність як джерела інформації збірників документів з історії руху опору, виданих на Заході [10].

На наш погляд, починати аналіз праць діаспорних істориків слід з уже названого дослідження А. Камінського. Правий був О. Д. Бойко, коли писав, що це унікальне дослідження, що не тільки висвітлює суспільно-політичні події в Україні доби перебудови, а й містить спроби перших узагальнень; автор “по суті, розставив віхи для майбутніх дослідників, проакцентувавши основні напрями вивчення актуальних та перспективних проблем” [11]. Можна додати, що дані узагальнення стосуються і місця та ролі інтелігенції.

Праця А. Камінського являє собою літопис подій, які відбувалися в Україні з часів проведення “половинчастої, ущільненої” гласності, перебудови й демократизації періоду Щербицького до реального втілення на практиці ідеї державної суверенності. Книга містить багатий фактологічний матеріал, основу якого склали першоджерельні документи, кількість яких вражає. Це офіційні радянські публікації, так звана “режимна преса” — газети “Радянська Україна”, “Правда України” та інші, демократично орієнтовані видання — “Літературна Україна”, “Український вісник”, записи радієвих передач архівів радіо “Свобода”, радіо “Київ”, відомості інформаційного агентства “Рейтер”, видання неформальних організацій, серед них також “Артмода”, інформаційний бюлетень Народного Фронту Латвії. Автор показав еволюцію суспільно-політичної свідомості громадян України, при цьому поважне місце він відвів інтелігенції.

Висвітлюючи повільний хід перебудовних процесів, Анатоль Камінський виділив дві концепції перебудови, які мали місце в Україні — офіційна, режимна і антирежимна, яку він також означив як національну. В цьому він солідаризувався з В’ячеславом Чорноволом, який у своєму зверненні до Паризької конференції з людського виміру з 7-го червня 1989 р. охарактеризував ситуацію в Україні як двовладдя. А. Камінський, посилаючись на власний архів, навів текст цього звернення.

Режимну політику, за А. Камінським, проводила реакційна урядова номенклатура, яка контролювала й використовувала репресивні органи — КГБ, міліцію, суд, прокуратуру, при потребі — армію. До режимного політикуму він відніс КПУ

з її апаратом, Верховну Раду УРСР, а також установи, що їх контролювала і ними керувала партійна номенклатура, серед яких — і Спілка письменників України (СПУ). Втім, “саме СПУ разом з іншими поступовими елементами патріотичної творчої інтелігенції і народних мас заступали справді перебудовну політику, зовсім протилежну до офіційної” [12].

Що, власне, розумів А. Камінський під поняттям “справді перебудовної політики” і яка роль інтелігенції в її реалізації?

“Культурні і громадські діячі, — писав він, — разом з широкою громадськістю, протестували проти політики “волютариста” Щербицького і вимагали виправлення дотеперішніх “деформацій” в національній політиці (маються на увазі насамперед діючі механізми русифікації — автор). Вони інтерпретували горбачовську концепцію гласності й перебудови та демократизації як справжню — і в такому сенсі пробували її здійснювати. Їхні вимоги щодо скріплення суверенності республіки, поширення функціонування української мови, українізації шкільництва, утвердження національної самосвідомості, розвитку української культури, економічної автономії (республіканського і місцевого господарства) тощо — ставили їх в один ряд радше з нережимним, а то й антирежимним політиком” [13].

А. Камінський вважає радикальні політичні реформи необхідною умовою розвитку, він пов’язує справжню перебудову з переходом на демократизацію і децентралізацію з фактичним унедійсненням “керівної ролі” КПРС та визнанням опозиційних партій, “зав’язком яких”, на його погляд, є різні неформальні організації і об’єднання.

Наріжним каменем політики, за А. Камінським, є національне питання. Саме в питанні про поширення прав і компетенцій УРСР “виявились у всій гостроті розбіжності між керівною київською номенклатурою та її супротивниками серед творчої інтелігенції і патріотичної громадськості взагалі” [14].

Оскільки мова була і є виразником національної свідомості, тож немає нічого дивного, як зазначає А. Камінський, що “саме в питанні мови, з якою в’язались всі інші ділянки народного життя, виявився якнайвиразніше і проходив якнайгостріше конфлікт між Щербицьким та його командою і супротивниками такої політики” [15]. Ця суперечність виявилася виразно

на ІХ з'їзді письменників України в червні 1986 року. Період після з'їзду позначився дедалі інтенсивнішим процесом кристалізації потреб і зростом вимог з боку письменників і творчої інтелігенції, який проходив, “з одного боку, в площині критики дотеперішньої мовної, освітньої й культурної політики, а з другого — в площині щораз виразніших вимог і далекосяжних заходів і засобів для виправлення існуючого жалюгідного стану” [16]. В колах письменників та іншої творчої інтелігенції виразно формулювалися постулати про необхідність визнати українську мову державною мовою УРСР.

Проти державної політики “суверенітету соціалістичних радянських націй”, що означало на практиці становище України як звичайної імперської провінції, виступали неформальні об'єднання творчої інтелігенції, найбільш значні з них — Українська Гельсінська спілка (УГС) та Народний рух України за перебудову (Рух).

Автор поставив Рух в епіцентр боротьби між керуючою номенклатурою — з одного боку, і письменниками та творчою інтелігенцією і патріотичною громадськістю — з другого. Руху автор присвятив чотири розділи своєї книги, закривши основи для подальших досліджень його історії та діяльності. Висвітлюючи організаційне оформлення та утвердження Руху, він акцентував увагу на виступах учасників установчого з'їзду, обласних установчих конференцій НРУ, про які не писала преса, а інформували незалежні видання, повідомляв також відомий журналіст Сергій Набока, він очолив Український культурологічний клуб (УКК), що виник у серпні 1987 р. з ініціативи колишніх дисидентів.

Вперше А. Камінський довів, що створення системи багатопартійності в Україні бере свій початок з Руху. Він писав: “Вилонена з Руху Демократична партія України стала однією з найбільш перспективних політичних організацій і разом з Українською республіканською партією (УРП) створила стрижень українського політикуму сьогодні” [17]. Перед цим автор повідомив, що УГС ввійшла в Рух, створивши його радикальне крило, а невдовзі еволюціонувала в УРП.

А. Камінський в своїй праці розглянув діяльність УКК і УГС, українського добровільного історико-просвітницького товариства “Меморіал”, Товариства української мови ім. Т. Г. Шевчен-

ка, Ініціативної групи Української асоціації захисту історичного середовища (УАЗІС), асоціації “Зелений світ”, Української асоціації незалежної творчої інтелігенції (УАНТІ) та інших інституцій.

Серед неформальних об’єднань А. Камінський окремо виділив УГС. Він вказав на безпосередню, чи посередню причетність УГС до всіх виявів національної суспільної динаміки як ініціатора і провідника різних акцій, демонстрацій, звернень; члени УГС заявляли про свою інституцію як основну опозиційну партію в боротьбі за політичну активізацію народних мас. Вони боролися з національним нігілізмом, вимагали поширення й поглиблення реабілітаційного процесу як одної з головних передумов дальшого розвитку гласності та перебудови, проводили акції на оборону навколишнього середовища, піднімали питання релігійної свободи в СРСР і УРСР, боролися проти актів беззаконня, порушення прав людини як рецидивів сталінізму, публічно засуджували ці явища за допомогою засобів масової інформації, мітингів та інших механізмів волевиявлення громадян. Фактично всі зазначені напрямки суспільно-політичної діяльності були “справами” інших неформальних об’єднань, насамперед таких, як Рух, “Меморіал”, УКК, однак, як відзначив А. Камінський, серед інших неформалів члени УГС виділялися відверто радикальними поглядами. А. Камінський зазначив, що суспільною базою УГС був Львів і Львівщина та західні області України. В Києві таку саму вагому роль, як УГС з іншими неформальними групами у Львові, відіграв в 1987 — 1988 рр. УКК.

А. Камінський відбиває ставлення офіційних чинників до участі активістів Руху, УГС, УКК, “Меморіалу”. В його висловлюваннях відчувається також особисте ставлення автора до радянського політикуму: “Так, як у випадку Народного руху України за перебудову, — зазначає автор, — офіційні чинники критично поставилися до участі активістів Української Гельсінської Співки та інших неформалів у “Меморіалі”. Це й знаходило відповідне “відлуння” в режимній бетонноголовій пресі та інших медіях. Не обійшлося й без фізичного терору” [18]. Аналогічно він зазначає, що попри пресову кампанію й нападки партійного апарату проти УКК, “українська громадськість Києва сприйняла працю Клубу позитивно і з задоволенням, що

нарешті стала ширитися жива думка і що це допомагало процесові перебудови” [19].

Як було вже зазначено, А. Камінський обстоює той факт, що помітний зріст суспільної динаміки на Україні стався саме завдяки посиленій діяльності неформальних організацій, які створила інтелігенція. Інтелігенція сприяла піднесенню рівня національної свідомості громадян України. Відбиваючи хроніку подій, автор також акцентував увагу на ролі інтелігенції у процесі підвищення рівня політичної активності мас. Поступ у політичній свідомості громадян України позначився підвищенням активності членів неформальних об’єднань в організації масових суспільно-політичних заходів та різким збільшенням учасників даних заходів. А. Камінський інформує про чисельні масові акції та мітинги, серед яких маніфестація в Києві 2 липня 1989 р., яка проходила під гаслом “Вся влада Радам”, в ній взяло участь близько 10. 000 осіб; “ланцюг злуки” на знак єднання УНР та ЗУНР (21 січня 1990 р.), за даними, які навів автор, на мітингу в Києві взяло участь понад 30 тисяч осіб, там серед інших лунали заклики виходу України зі складу радянської імперії.

Висвітлюючи діяльність неформальних об’єднань, автор показав еволюцію поглядів членів інституцій та громадськості загалом і поступовий перехід від суто культурницьких вимог, які домінували спочатку, до політичних вимог і заходів. До вагомих політичних здобутків він зарахував численний вихід з Компартії з квітня 1990 року насамперед інтелігентів, які заявили про розрив з партією як з механізмом тоталітарної влади. Досить високо А. Камінський оцінив факт прийняття Декларації про державний суверенітет, сприймаючи її як дальший крок на шляху до повного національного і соціального визволення українського народу.

Олексій Гарань вважає, що Камінський “усе ж інколи не досить критично оцінює діяльність національно-визвольних сил” [20]. Не відкидаючи його зауваження, відзначимо, що А. Камінський, висвітлюючи суспільно-політичну ситуацію в Україні, не ідеалізував її інтелігенцію, а звернув увагу на те, що інтелігенти гострі проблеми доби перебудови ставили не так відверто, сміливо і принципово, як їхні колеги в Москві. Включення складали, як вже зазначалося, члени УГС. Відпові-

даючи на питання, чому так відбувалося, він навіть фрагменти виступу письменника Івана Драча на засіданні Президії Правління СПУ: “Немає сумніву, що причина цього була не лише в самих письменниках і інших колах творчої інтелігенції, а передусім у намаганнях партії в той час перешкоджати їм у процесі викристалізування нової перебудованої політики. Не бракувало серед культурних діячів також і таких, які по інерції, ще далі оглядалися на те, що скаже партія, або чекали на партію взагалі, яка аж ніяк не поспішала братись за справжню перебудову, особливо в національній політиці” [21].

Критично до інтелігенції України ставиться колишній директор української Пресової агенції та науковий співробітник Міжнародного інституту стратегічних досліджень Тарас Кузьо. Так, повідомляючи про об’єднання некомуністичної групи депутатів у Народну Раду під час виборів в Україні в березні 1990 р., він зазначив: “Вона (Народна Рада — автор) складається переважно з колишніх в’язнів сумління, літературної та технічної інтелігенції, тобто з людей, яким бракує досвіду адміністративної роботи” [22]. Т. Кузьо також констатує факт існування розбіжностей в колах інтелігенції. До речі, подібні думки про існування радикалів і поміркованих у колах інтелігенції висловлював і вже згадуваний А. Камінський. Т. Кузьо резюмує: “Після референдуму про незалежність України у грудні 1991 р. позиції Народної Ради та Руху розійшлися головним чином у їхньому ставленні до співпраці із націонал-комуністами... Велика кількість членів Руху з числа інтелігенції, а також правочентристські партії, які потім обєдналися у Національний конгрес демократичних сил, добровільно узяли на себе роль “статистів” і беззастережно підтримали Президента Кравчука. Водночас більшість переконаних членів Руху згуртувалася навколо В’ячеслава Чорновола, колишнього в’язня сумління” [23].

Хроніку українського правозахисного руху і боротьбу за національну ідею відбивають самвидавні документи і публіцистичні твори, друковані в українській еміграційній пресі: на сторінках журналів “Самостійна Україна”, “Сучасність”, українського щоденника “Свобода”, “Українського слова”, “Нового шляху” і викладені в працях українських емігрантів Д. Квітковського [24] і М. Прокопа [25].

Цікавими уявляються аналіз та оцінка діяльності інтелігенції в українськiм русі опору (включно до 1990 р.), які надав журналіст і публіцист Мирослав Прокоп. Він визначив дисидентський рух як попередній етап сучасного українського руху опору, вказав на велику заслугу дисидентів в тому, що вони знищили панівний у свій час у світі міт про ліквідацію національного питання в СРСР, зокрема в Україні. М. Прокоп навів дані про соціальний склад, політичну географію дисидентського руху, який базувався на концепції конституційної боротьби у площині політичних прав громадянина; зробив висновки про переважну роль у ньому професійної інтелігенції (інженерів, лікарів, учителів, журналістів) й учених природничого профілю і заперечив існуючий погляд на рух опору виключно як рух українців, любителів української мови, літератури, історичної старовини. Проте, автор зауважив, що ідейне і програмове обличчя того руху формували літератори та письменники І. Дзюба, В. Чорновіл, В. Мороз, Є. Сверстюк. М. Прокоп відзначив зміну в характері сучасного українського руху опору з соціологічного погляду, зокрема вказав на переважну роль інтелігенції гуманітарного профілю.

М. Прокоп висловив свої міркування про межі політичної думки і громадської активності в Україні. Він зазначив, що суспільні зрушення в Україні відбувалися “на тлі проголошених самою владою гасел про перебудову, гласність і демократизацію... Це був стихійний голос народу за справжню демократію... Зрушення в громадській думці і дії проходить... у верхах творчих спілок, передусім Спілки письменників України і серед різних груп населення” [26].

Так само, як і А. Камінський, він вказав на поступ в суспільно-політичній свідомості інтелігенції, зокрема в питаннях мови, забезпечення духовних потреб українців. Крім того, М. Прокоп звернув увагу на факти, які підтверджували поширення політичної проблематики, яка хвилювала і мобілізувала громадян України. Він, зокрема, зазначив, що інтелігенція, в першу чергу СПУ та Академія наук УРСР висували пропозиції, постанови, чи вимоги окремих кіл організованої громадськості України у справах, які порушували питання влади в Україні і далеко виходили за межі тільки мови й культури, школи й збереження традицій, і які могли включити в процес громадсь-

кого мислення і активності ширші кола суспільства. Це справи про економічні труднощі, що, як зазначив автор, “є прямим і очевидним для кожного результатом чи то безгосподарності, чи прямо грабунку, який веде уряд СРСР, перетворивши Україну в провінцію імперії” [27], справи про нищення природного довкілля України, зокрема безвідповідального масового розміщування атомних електростанцій на території України. В такому сенсі діяльність провідних кіл творчих спілок в Україні чи окремих діячів, їхні пропозиції і домагання до влади М. Прокоп розглядав як такі, що “відкривають перед рухом самооборони і боротьби народу ширші ніж досі перспективи” [28].

М. Прокоп не піддає сумніву того факту, що головним рушієм діяльності провідної інтелігенції була ідея державної самостійності, хоча про неї не висловлювалися відверто. Проте, він вказав, що вони відносно менше уваги присвячували соціально-економічним проблемам життя народу.

Діаспорний дослідник також звернув увагу на мирний характер суспільно-політичних зрушень в Україні. Він відповідно оцінив реформи Горбачова і його команди, так звану “революцію згори”, “без якої немислимо уявити подій хоча б 1989 року”,... [29].

М. Прокоп вважає досягнення України в русі за свободу і державну незалежність доволі серйозними. Такі висновки він зробив, беручи до уваги насамперед відродження діяльності Української Гельсінської Групи під новою назвою — УГС, створення нових неформальних організацій, окремих політичних груп і, зокрема, Руху, який, за його словами, “полонив уяву і змобілізував до активної дії ширші кола української суспільності в різних областях України” [30]. “Межевою подією в житті України” автор називає установчий з’їзд Руху. Загалом, він високо оцінює діяльність неформалів, які, на його погляд “вселили в громаді віру в українську ідею”, в спроможність українців “піднятися з національного приниження, зневіри чи байдужости” [31].

Директор Гарвардського Українського науково-дослідного інституту Роман Шпорлюк в руслі концепції Гроха і Лисяка-Рудницького відносить Україну до “неісторичного” народу, який має будувати за допомогою інтелігенції модерні національні спільноти на народному ґрунті від нижчих верств до

верхніх елітних, оскільки міське середовище для селянського українського народу на довгий час залишається органічно чужим [32].

У збірці статей, есе та оглядів, присвячених історії та національним проблемам колишніх радянських республік, втім числі й України [33], він довів, що українська національна інтелігенція своїми публікаціями і виступами ініціювала вирішення національного питання. Він вважає прикметною ознакою, що партійний апарат в Україні опирався вимогам реабілітації українських істориків до останнього, аж поки мусив поступитися під тиском інтелігенції. Конкретним поштовхом, що спровокував виникнення національного руху в Україні, Р. Шпорлюк визначає ядерну катастрофу в Чорнобилі.

Так само, як і А. Камінський і М. Прокоп, він вважає досить успішними спроби інтелігенції охопити маси. Так само, як і М. Прокоп, він виводить умови для створення неформальних організацій і виникнення сучасного національно-визвольного руху з владних ініціатив Горбачова і його команди. Р. Шпорлюк звернув увагу на той факт, що Горбачов розумів, що українська інтелігенція є силою, підтримка якої необхідна для перебудови. Він також висловив припущення, що не без московського впливу 1989 р. антирухівські настанови офіційної пропаганди було змінено й Рух визнано легітимним представником українства.

При всіх заслугах, якими наділяє Р. Шпорлюк інтелігенцію, він так само, як і інші діаспорні дослідники, відзначає поміркованість окремих представників духовної верстви України. Зокрема, він пише: “Безумовно, українці залишаються найвиразнішими прихильниками відновлення Росії як повномасштабної республіки у вигляді РРФСР, оскільки їхньою турботою є власне виживання як нації. Поет політик Борис Олійник... настільки перейнявся ідеєю захисту прав Росії, що скаржитися на те, що Росія не має окремого, належного їй місця в Організації Об’єднаних Націй. Він вважає також, що Росія повинна мати власні Центральний Комітет, Академію наук та все інше” [34].

Визначаючи фактори, які вплинули на сплеск українського національно-визвольного руху кінця 1980-х років зарубіжні автори, такі, як Олександр Мотиль, Ендрю Вілсон, Павел Ма-

гочи, Тарас Кузьо, серед інших назвали “модернізацію” національної інтелігенції, яка зазнавала дискримінації та політизувалася [35].

Ще один зарубіжний українознавець Роман Сольчаник вважає, що інтелігенцію — від відомих письменників до переслідуваних неформалів насамперед і понад усе хвилювало національне питання [36]. Він мав підстави для такого висновку. Він підготував і опублікував інтерв'ю з п'ятнадцятьма провідними українськими політиками, літературними діячами і вченими, які були зібрані протягом 1989 — 1990 рр. [37]. Інтерв'ю дають уявлення про власні розуміння українськими політиками таких речей, як демократизація, культурні перетворення, сутність розбіжностей з Комуністичною партією.

Отже, підсумовуючи викладене, зробимо низку спостережень. По-перше, діаспорні дослідники не піддають сумніву факт про провідне місце інтелігенції в суспільно-політичних зрушеннях, які відбувалися в Україні з 1988 р. Саме з цього часу в Україні починають активно діяти неформальні установи та об'єднання, створені інтелігенцією, серед них провідне місце займали УГС та Рух. Неформали своїми публікаціями та виступами ініціювали вирішення на державному рівні нагальних проблем національного життя, ініціювали організацію і проведення масових суспільно-політичних заходів, сприяли залученню широких народних мас до активних політичних дій, які врешті-решт обумовили прийняття державного законодавчого акту, що встановлював державну самостійність України.

По-друге, діаспорні дослідники пов'язують початок суспільно-політичних зрушень в Україні з ініційованим Горбачовим курсом на реформування політичної системи, який визначався як перебудова і гласність. Суспільно-політичні процеси в Україні вони розглядають в аспекті загальних подій, які відбувалися в СРСР.

По-третє, визначаючи роль і місце інтелігенції в процесах перебудови в Україні як досить значну, зарубіжні українознавці не ухиляються від критичних зауважень на адресу інтелігенції. Вони відзначають відсутність політичного досвіду, поміркованість переважної більшості інтелігенції, схильність до компромісів. Щоправда, критика інтелігенції в працях діаспорних дослідників займає незначне місце.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу поглядів діаспорних дослідників на проблему визначення місця й ролі інтелігенції в суспільно-політичному процесі переднезалежної України можна зробити загальний висновок про те, що праці зарубіжних українознавців є важливим історіографічним джерелом дослідження як зазначеної вузької проблеми, так і значно ширшої тематики інтелігентознавства. Підставою для такого резюме служать зроблені діаспорними дослідниками спостереження, висновки і прогнози щодо діяльності інтелігенції в Україні.

Джерела та література

1. Див. наприклад: Потульніцький В. А. Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії XVII-XX століть. — К., 2002; Касьянов Г. Ще не вмерла українська історіографія // Критика. — 2002. №4; Яковенко Н. Одна Кліо, дві історії // Критика. — 2002. — №12; Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і пролеми / Колективна монографія за редакцією Леоніда Зашкільняка. — Львів, 2004; Зашкільняк Л. Виклики сучасної історіографії: світовий та український контексти // Україна Модерна / За ред. Я. Грицака, Л. Зашкільняка, Е. Гийдела. — Київ: Критика; Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. — Ч. 9. — С. 7-14.
2. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації 19-20 століття: Навчальний посібник. — К., 1996. — С. 5.
3. Потульніцький В. А. Українська та світова історична наука: Рефлексії на межі століть // Український історичний журнал (далі — УІЖ). — 2000. — №1. — С. 18.
4. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). — К., 1996. — С. 9.
5. Таран Л. В. Провідні тенденції світової історіографії в XX ст. та проблеми кризи сучасної української історичної науки // УІЖ — 1999. — №1. — С. 89.
6. Там само.
7. Грицак Я. Українська історіографія. 1991-2001: десятиліття змін // Україна Модерна. — С. 64.
8. Бойко О. Д. Україна в 1985-1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. — К.: ІПІЕНД, 2002. — С. 5.
9. Гарань О. В. Початок діалогу (про зарубіжне українознавство без упередженості) // Минуле України: відновлені сторінки / Редкол.: І. М. Хворостяний (голова) та ін. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 265.
10. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 — 80-х років. — К.: Либідь, 1995. — С. 6-11.
11. Бойко О. Д. Україна в 1985-1991 рр... — С. 5.

12. Камінський А. На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні. — Мюнхен: Укр. вільний університет, 1990. — С. 1
13. Там само. — С. 10.
14. Там само. — С. 35.
15. Там само. — С. 69.
16. Там само. — С. 73.
17. Там само. — С. 619.
18. Там само. — С. 394.
19. Там само. — С. 428.
20. Гарань О. В. Убити дракона (З історії Руху та нових партій України). — К.: Либідь, 1993. — С. 193.
21. Камінський А. На перехідному етапі. — С. 74.
22. Кузьо Т. Національна безпека України. — К.: Преса України, 1994. — С. 36.
23. Там само. — С. 37.
24. Квітковський Д. Боротьба за українську ідею. Збірник публіцистичних творів / Упоряд. і ред. В. Верига. — Детройт. — Нью-Йорк. — Торонто. — 1993. — 604 с.
25. Прокоп М. Напередодні незалежної України. — Нью-Йорк. — Львів: НТШ, 1993. — 502 с.
26. Там само. — С. 378.
27. Там само. — С. 382-383.
28. Там само. — С. 384.
29. Там само. — С. 398.
30. Там само. — С. 399.
31. Там само. — С. 400.
32. Потульніцький В. А. Українська та світова історична наука // Український історичний журнал. — 2000. — №3. — С. 35.
33. Шпорлюк Р. Імперія та нації / Пер. з англ. — К.: Дух і Літера, 2000. — 354 с.
34. Там само. — С. 123.
35. Motyl A. Dilemmas of Independence: Ukraine after Totalitarianism. — New York: Council on Foreign Relations Press, 1993. — 217 p.; Kuzio T., Wilson A. Ukraine: Perestroika to Independence. — New York: St. Martins Press, 1994. — 260 p.; Magocsi P. R. History of Ukraine. — Seattle: University of Washington Press, 1996. — 784 p.
36. Сольчаник Р. Україна, Білорусь і Молдова: інтеграція по-імперські, русифікація і боротьба за національне виживання // УІЖ. — 1992. — №12. — С. 134-139.
37. Solchanyk, Roman. Ukraine: From Chernobyl to Sovereignty. A Collection of Interviews. — New York: St. Martins Press, 1992. — 174 p.

Анотації

Шановская Е. А. Диаспорные исследователи про интеллигенцию в общественно-политических процессах в Украине во второй половине 80-х — начале 90-х годов XX века.

В статье нашли отражение взгляды зарубежных историков-специалистов по новейшей истории Украины на место и роль интеллигенции в общественно-политических процессах демократизации в Украине в 1988 — 1991 гг.

Shanovskaya H. A. The foreign investigators about the intelligentsia in the social-political processes in Ukraine in the second half of the 80-ties — at the beginning of 90-ties of the 20th century.

In the article the foreign Ukrainian Newest history researchers' points of view on the place and role of the intelligentsia in the social-political processes of democratization in Ukraine in 1988 — 1991 are presented.

Л. Якиминська

АРХЕТИПИ МИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА

Риси національного характеру мають вплив і на його долю. Національний характер став предметом вивчення всіх культурних націй.

Гор Сікорський [1]

Істинна сутність людини і суспільної групи в цілому визначається превалюючими інтересами та ціннісними орієнтаціями конкретної суспільної групи. Життя і функціонування етнічної чи то соціальної спільноти великою мірою залежить від того, які переконання та ідеали сповідують її члени, що вважається найвищою цінністю за ієрархічною шкалою всієї системи ціннісних орієнтацій.

В ході дослідження менталітету українського народу автор вважає за доцільне виділяти козацько-лицарський та селянський типи мислення. Дана праця має на меті окреслити найбільш типові особливості власне селянського ментального типу, найбільш стійких його складових, а саме — архетипні утворення.

Виникнення архетипів Юнг пов'язує з прагненням первісної людини асимілювати весь зовнішній чуттєвий досвід з наді-